

DVA SLOVNÍKY PRO POTŘEBY PŘÍSLUŠNÍKŮ

Jaroslav Suk

Leží přede mnou dva slovníky z minulého světa nebezpečné bezpečnosti, první, špinavě žluté barvy o velikosti 10 x 12 cm, má formát kapesní příručky, druhý, větší a fundovanější s rozměry 14,5 x 20 cm, má pro mě velmi povědomou růžovou barvu, jakou mívaly formuláře o uvalení vazby. Jeden je tištěn v tiskárně ministerstva vnitra, druhý jen psán na stroji a tištěn maloofsetem Správy vědy a školství federálního ministerstva vnitra. První vyšel v nákladu 3200 kusů a je očíslován (výtisk číslo 002395), druhý měl náklad 3000 kusů, byl přísně tajný, též očíslován (výtisk č. 00915).

V dalším textu uvidíme, že rozbor obou slovníků vede k novým poznáním o světě institucionalizovaného násilí, poznáním, která jsou přinejmenším mementem. Chápu je ovšem i jako zdroj dalšího bádání.¹

Příruční rusko-český a česko-ruský slovník odborných bezpečnostních výrazů, zpracoval por. prom. fil. Antonín Dáňa, náčelník skupiny všeob. vzdělávacích předmětů SOŠ MV Ostrov nad Ohří, odborný poradce mjr. Josef Dostál, učitel katedry Odborné bezpečnostní přípravy SOŠ MV Ostrov nad Ohří, Školský odbor kádrové a organizační správy MV, Praha 1967, 160 stran.

Rusko-český operativní slovník, zpracoval kolektiv odborných pracovníků jazykové školy FMV – plk. PhDr. František Brom, mjr. prom. fil. Libuše Klesová, mjr. prom. fil. Anna Helmichová, kpt. prom. fil. Vlasta Chalupecká, kpt. JUDr. Vladimír Malý,

¹⁾ V předkládané studii jsem vycházel z následující literatury: ANDREW, Christer, GORDIYEVSKI, Oleg: *KGB: the Inside story*. Harper Collins, New York 1990; BALDAJEV, Dančák Sergejevič, BELKO, Vladimír Kuzmič, ISUPOV, Igor Michailovič: *Словарь тюремно-лагерно-блатного жаргона (речевой и графический портрет советской тюрьмы)*. Края Москвы, Одинцово 1992. /*Slovar' turemno-lagerno-blatnogo žargona (rečevoj i grafičeskij portret sovetskoj tur'my)*. Kraja Moskvy, Odincovo 1992; BYKOV, Vladimir: *Русская фея. Словарь современного интержаргона асоциальных элементов*. ТРАСТ-ИМАКОМ, Смоленск 1993. /*Russkaja feja, Slovar' sovremennoho interžargona asocial'nych elementov*. TRAST-IMAKOM, Smolensk 1993; IVANOV, Michail Petrovič: *Исследования за крупными шпионами всего мира /Issledovanija za krupnymi špionami vsego mira/*. Leningrad 1958; SUK, Jaroslav: *Několik slangových slovníků*. Inverze, Praha 1993.

mjr. Evžen Stejskal, pplk. Ladislav Ulrych, npor. Henrieta Výborná, Správa vědy a školství FMV, Praha 1976, 206 stran (208 s erraty).

Slovník pro příslušníky středoškoláky

Jak se můžeme poučit, první, menší slovník „vznikl na základě excerpce z nejběžnější dostupné ruské bezpečnostní literatury tak, aby zachycoval nejběžnější výrazivo jak obecného charakteru, tak odborné bezpečnostní a právní výrazy. [...] Slovník má umožnit příslušníkům MV, především posluchačům Střední odborné školy MV, samostatně a s porozuměním číst odborné bezpečnostní texty v ruském jazyce a samostatně písemně i ústně se vyjadřovat jednoduchým způsobem rusky o běžné problematice bezpečnostní práce.“

Příslušníci zřejmě pěstovali družbu, čerpali zkušenosti, dokonce snad i předávali své znalosti dál. V roce 1967 nebylo ještě okupantů, ale poradci se tu a tam vyskytovali. Především se však využívaly školy v SSSR, mj. vojenská (Akademia Frunze) a policejní, špiónská Vysoká škola KGB F. E. Dzeržinského. Po střední škole v Ostrově nad Ohří mohlo tedy perspektivním kádrům kynout čekistické vzdělání. Mimochodem, dnes se v názvu ruské vysoké školy změnila pouze zkratka KGB na FSB a škola se hrdě hlásí ke svým tradicím na internetových stránkách.²

Středoškolský slovník má část rusko-českou o 1018 heslech a česko-ruskou o 883 heslech. Nepoměr objemu napovídá o potřebách a úrovni odbornosti. Bylo třeba více vědět a vysvětlovat o ruských reáliích; jevy z československého světa přidávali autoři spíš namátkou a excerpce čerpala jen z ruské literatury (odborných knih, časopisů milice i ze sovětského deníku *Pravda*). Jednu knížku bych opravdu chtěl vidět, jmenuje se *Celi nakazanija i sredstva ich dostiženija v ispravitel'no-trudovych učreždenijach*³ (N. A. Beljajev, Leningrad 1963).

Jde tu samozřejmě o kriminalistiku, soudnictví a penologii a takových slovníků existuje v policejním světě dost i jinde a jindy. Ovšem slovník je vlastně taky popisem určitého světa, podívejme se tedy na jeho neradostná specifika. Jsou zde uvedena místa, osoby, jevy, jednání, instituce a předměty ze světa příslušníků, včetně hodnotících adjektiv; uvádím samozřejmě jen příklady:⁴

Místa

dětská jizba (záchytná)

dětská pracovní kolonie /dětskaja kolonija/

dětská záchytná stanice (asi jako u nás DM)

²⁾ Viz <<http://www.agentura.ru/dossier/russia/fsb/structure/akademy/>>.

³⁾ Cíle trestu a prostředky jejich dosažení v nápravně pracovních zařízeních.

⁴⁾ Kurziva uvádí překlad ruského hesla a jeho výklad, šikmé závorky uvádějí původní ruské heslo v transkripci, nekurzivovaný text je mé vysvětlení, které není součástí heslového odstavce.

děžurka (*místo pro orgána, konajícího službu*⁵)
 izolace; márnice
 kolonie (*druh nápravně-výchovného ústavu v SSSR*)
 schůzkový byt /javočnaja kvartira/
 útočiště podezřelých osob, skryšje /priton/
 vězeňská cela, kobka

Osoby, skupiny

agent-chodec, agent-spojka, agent v objektu /agent-vnutrennik/⁶
 agentura
 cenzor
 dobrodruh
 dobrovolný spolupracovník milice (DI)⁷ v SSSR, konající tuto práci jako svou veřejnou funkci /obščestvennik/
 dublař /agent-dvurušnik/
 důvěrník
 eskorta
 hlídka /patruľ, postovoj, storož, straža/
 chodbař
 chuligán
 informátor /informator, osvedomitěľ/
 inspektor pro boj s tr. činností mládeže (*mající též na starosti dětskou záchytnou jizbu*)
 /inspektor dětskoj komnaty/
 kádry
 kandidát (*na vázání*)⁸
 kasař
 lustrovat
 milicionář, příslušník sovětského bezpečnostního sboru
 návodce
 nepřítel
 operativní zmocněnec /operupolnomočennyj/
 oznamovatel
 pachatel
 parazit, povaleč, příživník /tunějaděc/
 podezřelý
 podněcovač
 porušitel

⁵) Čárka oddělující těsný přívlastek je typický rusismus (ponechávám ji i na jiných místech); autoři jsou ovlivněni tehdejšími ruským světem i v pravopisu.

⁶) Často se tím myslí *agent v objektu věznice, tábora*.

⁷) *Dobrovolný informátor*, ve slovníku nevysvětleno.

⁸) *Kandidát k přivázání, k tajné spolupráci*.

pracovník (operativní)
prokurátor
původce
raketýr (příslušník mládežnické zločinecké bandy v USA)
recidivista
rozvědčík
sebevrah
sít informátorů /družina priiska/
soudce (lidový)
souzený (dříve)
strážný
strážný, provádějící eskortu /konvoir/
sudič
štváč
tajný policista (zahran.)
trestanec
usvědčující svědek /izobličiteľ/
vězeň
vězeň čistící záchody /parašnik/
viník
vrah
vychovatel
výtržník
zběh
zločinec
zmocněnec (operativní)

Jevy, jednání, děje

bdělost
BChSS /bor'ba s chiščenijami socialističeskoj sobstvennosti i spekulacij/⁹⁾
bojeschopnost
cenzura
civilní obrana
disciplina
diverze
hodnost
chuligánské jednání, vystupování
chuligánský popud
chuligánství (drobné, zlomyslné)
identifikace

---

⁹⁾ *Boj proti rozkrádání socialistického majetku a spekulaci.*

konfiskace

kontrola závadových rodin /kontrol' za něblagopolučnymi sem'jami/

krádež

lustrace /proverka po učotam/

nedostatek dohledu /beznadzornost'/

obvinění

odejmout (při prohlídce)

odhalit

odpykávat

odsouzení

odzbrojit

perlustrace

pitvat

podezírat

pokuta

poplach

poprava

průtahy

průvodce (psovod služebního psa)

předvolat

přestupek (kázeňský, správní)

příčetnost

přihlásit se k pobytu

rozkrást

rozsudek

sabotáž

sledovačka /naružka/

tajemství

trest

trestní věc

udání

usvědčit

uvědomělost

uvěznění

uzavírka

vázání /verbovka/

vazba

vidovat

vina

vražda

vydírání

vypátrat

výpověď

výslech

výstřel

*vyšetřovací vazba /predvaril'ka/
 vyšetřován
 zadržení
 zahájení vyšetřování
 zákaz
 zákon
 zašifrovat
 zatčení
 zločin
 zneškodnit
 žalář
 žaloba*

Instituce

*Dobrovolná lidová družina
 kontrarozvědka
 Městské oddělení milice /GOM, gorodskoje otdelenije milicii/
 milice, bezpečnostní sbor SSSR
 ministerstvo ochrany veřejného pořádku (v SSSR samostatný orgán, řídicí činnost milice) /MOOP/
 Místní oddělení milice /ROM, Rajonnoje otdelenije milicii/
 Mladí přátelé milice (dobrovolníci z řad nejlepších pionýrů, kteří pomáhají orgánům milice při řízení dopravy) /JuDM, junyje družja milicii/
 policie (název bezpeč. sboru v kapitalistických státech a v NDR)
 Pomocná stráž VB
 prokuratura
 rozvědka
 Sbor nápravné výchovy
 Sbor národní bezpečnosti
 Státní bezpečnost
 Státní dopravní inspekce /GAI, Gosudarstvennaja avtomobil'naja inspekcija/
 VČK ¹⁰
 Veřejná bezpečnost*

Předměty:

*brigádýrka (čepice se štítkem)
 hlaveň
 kompromitující (materiál)*

¹⁰⁾ Odtud „čeka“, Vserossijskaja črezvyščajnaja komissija po bor'be, s kontrrevolucijej, sabotadžem i spekulacijej – Všeruská mimořádná komise pro potírání kontrarevoluce, sabotáže a spekulace.

kostra
náboj
obušek
otisk
padělek
paraša (kbelík ve vězeňské cele)
pas
patrona
pouta
propustka (předepsaného vzoru)
protokol
průkaz totožnosti
puška
ručnice
rudá páska (označení členů PS v SSSR tzv. družiníků) /povjazka/
samopal
střelivo
šifra
věž (strážní)
vojenský plášť /šiněľ/

Hodnocení

beztrestný (myšleno „nepotrestaný“)
konspirativní
obtížně vychovatelný
protichůdná (výpověď)
protispolečenský
protistátní
skrytý
tajný
úmyslný

Záměrně podávám tento poměrně namátkový přehled termínů pro hermeneutické zpřístupnění materiálu. Nechť si každý odnese dojem přímým dotekem a pak teprve čte můj rozbor. Člověk by se domníval, že se Veřejná bezpečnost zabývala především běžnou kriminalistikou, a že se tu tedy setkáme s termíny obvyklými v jakékoli policejní práci. Ve skutečnosti však jsou pracovní kriminalistické výrazy (jako *cela*, *otisk*, *kasář*) zastíněny výrazy ideologickými a represivními. Je to dáno politickou podřízeností veškeré policejní práce v totalitním systému a situováním slovníku do sovětského světa – vykládá sovětská fakta a překládá je do českých totalitních reálií, skromnějších, čerstvějších a trochu méně totalitních, trochu evropštějších.

Představuji si příslušníka – středoškoláka třeba odněkud z Loun, jak se připravuje na zkoušku z ruštiny a učí se slova *dětská jizba*, *kbelík*, *kontrola závadových rodin*

a představuje si *parašnika* hrabajícího se ve věžeňských exkrementech, fetování kokainu a nedovolenou výrobu lihovin ve skvělém Svazu, kde vedle *nejlepších pionýrů* pomáhajících milici existují *bezprizorné děti*, a nevím, nevím, zda mu dochází význam vysvětlujících českých slov, tak chudých pro popsání bohaté a složité pravdy o SSSR.

Autoři neměli lehký úkol, ale také se ani moc nesnažili. Ono popsání celého systému *družiníků*,¹¹ veřejných udavačů a paramilitaristických jednotek chabým přirovnáním k *Pomocné strážci VB* nebo přeložení dětské části policejních cel zvané *dětskaja komnata* roztomilým ekvivalentem *dětská jizba* je jistě úsměvné.

Slangové výrazy sovětskobyrokratických zkratk jako *čeka*, *gosavtoinspektor*, *gosbezopasnost'*¹² se tu míjí s policejním slangem (*daktiloskopirovat' – daktyloskopovat*, *prestupnik-gastroljor – zločinec cestující z místa na místo*) a se slangem kriminálním (i s lexikem hrubšího až vulgárního charakteru (*deboš – brajgl*, *ljagavyj – práskač*, *marafet – šňupání kokainu*, *čuchání*; *kolbasa – nárazník vagónu*, *medved'ja lapa*¹³ a *slon – nástroje k vloupání*). Některé výrazy připomínají neobratný překlad (*porušitel, sudič*).

Vedle lingvistické neumělosti odrážející se v sestavení jednotlivých hesel a jejich nedostatečném zpracování či spíše nezpracování lze ovšem zaznamenat připravenost ideologickou. Vždyť právě na ideologickém pozadí lze teprve pochopit celou vyšinitost světa slovníku. Je rozdělen na černý svět kapitalismu a bílý svět socialistického tábora. Na černý svět věrejška a bílý svět zítřka. Na černý svět nepřátel a bílý svět „našich“. Slovo nepřítel je centrální. Kde by se vzalo v normálním policejním světě? V totalitním světě je nepřítel nezbytný pro sevřenost a bdělost vlastních řad, pro stav ohrožení, v němž není místo na zpochybňování a diskuse, vlastně pro permanentní válečný stav, který vyžaduje disciplinu a potlačovací aparát zaměřený především dovnitř, k vlastnímu obyvatelstvu.

Ještě si povšimněme data vydání: rok 1967. Rok, kdy vrcholily liberální tendence režimu komunistů před velkými demokratizačními reformami roku 1968. Nedejme se však mýlit. Tenhle liberální režim 60. let ještě věznil poslední politické vězně zavřené na konci 40. a začátku 50. let, poslední opouštěli lágry a věznice právě v tomto a následujícím roce. A vedle reformistů působili Hendrych, Rytíř, Šalgovič a jiní, a žádná čára mezi nimi a třeba Dubčekem, Černíkem a Svobodou nevedla. Rozebíraný slovník byl přirozenou součástí tehdejšího režimu represe (maskovaného jakousi pedagogickou činností: *nápravná výchova, tábor, vychovatel*), udávání a fízlování (*důvěrník, informátor, operativní pracovník, sledovačka, vázání*), dozoru nad obyvatelstvem (*nahlásit se, perlustrace, propustka, průkaz, přihlásit se k pobytu, evidovat, zákaz*), cenzury (*cenzor, protistátní, závadový*), přetvářky (*chuligán*,¹⁴ *kolonie, parazit, výtržník*), utajování (*konfiskace, konspirace, tajemství*), násilí (viz třeba vyjmenované předměty, násilí se týká asi 50 %). Stačí si číst v seznamu výraziva tehdejší takzvané Veřejné bezpečnosti.

¹¹) Pokus o počeštění slova *družinniki*.

¹²) VČK (Všesvazová zvláštní komise – viz výše), státní dopravní inspektor, bezpečnost státu.

¹³) *Medvědí tlapa*.

¹⁴) Jen rozbor tohoto pojmu by vydal na celou knihu o dané době!

Slovník pro tajné příslušníky

Vedle veřejné existovala ovšem i tajná činnost, v níž měli sovětští soudruzi dlouhodobější a hlubší zkušenosti. Proto vznikl jiný slovník, mnohem objemnější, původně přísně tajný.¹⁵ Domnívám se, že přísná utajenost měla zamezit obyvatelstvu, aby poznalo metody špehování a rozsáhlost kontroly, kterou režim vládl. Protože cizí zpravodajské služby samozřejmě takové metody také znají.

„Autorský kolektiv“ v úvodu „*vyjadřuje vděčnost a dík pedagogům Vysoké školy F. E. Dzeržinského v Moskvě za aktivní spolupráci při zpracování slovníku, zejména plukovníku Vorobjovu N. A. a plukovníku Gončarovu A. K.*“. Hlavním cílem slovníku bylo podle editorů „*potoci operativním pracovníkům, učitelům a posluchačům bezpečnostních škol při práci se speciálními ruskými texty a v doplňování slovní zásoby a odborné terminologie*“.¹⁶

Přibližně 6000 hesel je uspořádáno ve dvou sloupcích, zleva výrazy ruské, zprava české. Ruské jsou opatřeny krátkou gramatickou poznámkou, podstatná jména koncovkou 2. pádu a slovesa koncovkou první osoby a typem časování, vyznačen je též přízvuk. Sémantickou problematiku autorský kolektiv překlenul její ignorancí, takže se tu setkáváme se zvláštním hnízdováním.

Např. u hesla *вывод* /vývod/ nacházíme toto spektrum výrazů: grafika, přízvuk: *вы́вод, -а, м. /vývod, -а, м./ – závěr, vyvedení, vynětí*
в. агента /v. agénta/ – vyvedení, vynětí агента
в. аг. за кордон /v. ag. za kordón/ – vysazení агента (do cizí země)
в. аг. из закордона /v. ag. iz zakordóna/ – vyvedení агента (z cizí země)
в. агента из оперативной разработки /v. ag. iz operatívnoј razrabótki/ – vynětí агента z operativního rozpracování
в-ы органов следствия /vývody órganov slédstvija/ – závěry vyšetřujících orgánů
в. из-под удара /v. iz-pod udára/ – odvrácení nebezpečí
обосновать в-ы о виновности /obosnovát' vývody o vinóvnosti/ – odůvodnit závěry o vině

Ještě pozoruhodnější je heslo *состояние* /sostojanije/ (vysvětlené jako *stav*), kde nalézáme v nebezpečné blízkosti vedle sebe pojmy *с. вооруженных сил* /s. vooružennych sil/ – *stav ozbrojených sil* a *с. невменяемости* /s. nevmenjajemosti/ – *stav nepřičetnosti*. Autoři měli zřejmě na zřeteli praktická hlediska, pro něž polysémie či homonymie hrála podružnou roli.

Dopouštějí se i řady nepřesností, zapříčiněných patrně též spěšností práce, o níž se zmiňují v úvodu. V našem příkladu bychom očekávali spíše výraz *из-за кордона* /iz-za kordona/, protože výrazy *закордон** /zakordon/ či *закордонье** /zakordon'je/ ve

¹⁵⁾ Odtajněný; v roce 1993 mi jej věnoval Jan Frolík, což zde s díky kvituji.

¹⁶⁾ Úvod má českou (s. 4) a ruskou (s. 3) verzi, které se na několika místech rozcházejí; citována je zde verze česká. V ruském úvodu se např. mluví o „fakultě“ (neznámo jaké) VŠ F. E. Dzeržinského, v daném citátu o hlavním cíli se hovoří o *čekистických /čekistskijev/ školách* a o *специální /special'naja/ terminologii*. Termínu *благодарность* (tj. vděčnost) v ruském textu odpovídá *vděčnost a dík* v českém textu. Ruský úvod trpí bohemismy a český rusismy (i ve skloňování, viz uvedené citáty).

slovníku chybí, (kdežto přídavné jméno *закордонный* /zakordonnyj/ a podstatné jméno *kordon* zde jsou).

V pozadí lze tušit jakýsi „praslovník“, původní, zřejmě ruskou práci, k níž pak byly nalézány české ekvivalenty. Hovoří o tom i vektor slovníku, tj. od ruštiny k češtině. Překlady ruských výrazů dále hovoří o tom, že autoři pracně hledají odpovídající české výrazy:

провал, -а, т. /proval, -a, m./ – *nezdar, neúspěch, dekonspirace, proval*

Jindy prostě rezignují a píší:

оперативный чемодан /operativnij čemodan/ – *operativní kufr* (v ČSSR nez.¹⁷)

Sovětské reálie jsou stejně jako ve slovníku předchozím překládány do tehdejších československých, takže nacházíme:

дружина, -ы, ж. /družina, -y, ž./ – *družina, jednotka PS VB*¹⁸

ДНД (Добровольная народная дружина) /Dobrovoľnaja narodnaja družina/ – *Dobrovolná lidová družina* (v SSSR), *PS VB* (v ČSSR)

ГОМ (городское отделение милиции) /gorodskoje otdelenije milicii/ – *Městské oddělení milice* (v SSSR), *MO VB* (v ČSSR)

O povaze původní předlohy se můžeme jen dohadovat. Lze přirozeně předpokládat, že podobné slovníky existovaly i v dalších jazykových mutacích, především rusko-německý, rusko-polský, rusko-bulharský, rusko-maďarský, ale i rusko-španělský, rusko-arabský apod., a že může existovat i jakýsi ruský výkladový slovník, dosud neodtajněný.

Návrhy k metodice zkoumání slovníku

Slovní zásoba popisovaného slovníku je jednak zajímavá co do okruhu hesel a jejich významů, jednak představuje i cenný lexikální korpus, jehož významová hodnota nabízí prozkoumání ze všech myslitelných pohledů, jež nám dává lingvistika a zejména sociolingvistika a psycholingvistika.

V této stati mohu pouze nastínit některé směry možného výzkumu a některé postřehy, jež, jak doufám, v mnohém doplní a rozvinou další.¹⁹

Jednak zde vidím analýzu sémantickou, tj. významových okruhů lexikálních jednotek. Ty lze rozřadit na druhy terminologie (policejní, vojenská, právní, lékařská apod.) a na skupiny osob, předmětů atd., jak jsme to viděli u prvního slovníku. U mnoha pojmů státněbezpečnostní povahy se setkáváme s problémem výkladu, protože výrazy pocházejí z prostředí neznámého, a proto se musíme obracet na dnešní pracovníky

¹⁷⁾ Patně *neznámo*.

¹⁸⁾ Pomocná stráž Veřejné bezpečnosti.

¹⁹⁾ Kopii slovníku jsem poskytl mj. Uppsalské univerzitě a Ruské akademii věd.

bezpečnostních služeb a ke speciálním slovníkům²⁰. Jistou pomoc skýtá i český překlad ruských výrazů.

Politického lexika zde najdeme málo. Rok vydání 1976 byl rokem hluboké studené války. Přestože se začalo „koketovat“ s détenté, politikou uvolňování, slovník se obrací do poměrně hluboké minulosti. Asi se budeme tázat po praktickém uplatnění spíše historických politických pojmů jako *ABN – Antibolševický blok národů*, *KCAB – Koordinační centrum antibolševického boje*, *OGPU*²¹, *trockismus*, *VČK*, *eser* apod.

Terminologie právní oblasti je poměrně široká: *advokát*, *věc*, *zákon (jménem zákona vás zatýkám)*, *zákonost socialistická*, *zákonný*, *zákonodárství*, *právo*, *prokurátor*, *trest* atd.

Pojmenování osob často souvisí s jejich škodlivostí: *věřící (pejorativní церковник /cerkovnik/)*, *sektář-jehovista*, *esperantista*.

Jinak neutrální předměty jako např. aparatura jsou upřesněny v čekistickém smyslu: *a. pro automatické třídění informací*, *rušící aparatura*, *přenosná a.*, *spojovací a.*, *a. na vysílání kódovaných signálů*, *šifrovací a.* a *elektronická a průzkumná a.*

Nevinné slovo *adresa* je uvedeno v tomto kontextu: *krycí adresa*, *falešná (nepravá) adresa (подставной a. /podstavnoj adres/)*, *adresa návštěvy*, *dočasná adresa (krátkodobá)*, *nepravá adresa (фуктивный a. /fiktivnyj adres/)*, *schůzková adresa (явочный a. /javočnyj adres/)*. Slovo *adresa* je vlastně místo, kde agent předává poznatky svému řídicímu orgánu a kde od něj dostává instrukce.

Heslo *přímý (прямой /prjamoj/)* zahrnuje sousloví *přímý antisovětský úmysl*, *přímé zavedení agenta do operat. rozpracování*, *p. získání ke spolupráci (jednorázové)*, *p. předložení návrhu na spolupráci s rozvědkou*.

Dozvídáme se o existenci kuličkové tužky s neviditelným inkoustem. Pod heslem *vlajka* je uvedeno sousloví *pod falešnou vlajkou*, tj. získávání agenta předstírajíc nějakou jinou službu, třeba místo české francouzskou. K zamyšlení vede heslo *внедрение камуфляжа /vnědrenije kamufljaža/* vysvětlené jako *zavedení techn. odposlechu prostřednictvím užitého předmětu*.

Slovo *glasnost'* dostane pravý význam, povšimneme-li si hesel *гласный оперативный состав КГБ /glasnyj operativnyj sostav KGB/* a *негласный аппарат КГБ /neglasnyj aparat KGB/*, tj. *veřejné a operativní složení KGB*. *Glasnost'* zde může znamenat nejen veřejnost, ne-utajení, ale i lživost, zavádění, uvádění v omyl.

Ve slovníku je pak zahrnuto velké množství lexikálních jednotek, jež v obyčejných slovnících ruského jazyka nenajdeme:

автордиограф /avtoradiograf/ – autoradiograf

антиобщественник /antiobščestvennik/ – protispolečenský člověk

аттестование, аттестация, /attěstovanije, attěstacija/ – zhodnocení, přezkoušení např. operativního aparátu

²⁰ Čerpal jsem hlavně z knihy *Encyklopedie špionáže*, viz PEČENKA, Marek, BAŠTA, Jaroslav, HONZÁK, František a kol.: *Encyklopedie špionáže*. LIBRI, Praha 1993.

²¹ OGPU, jedna z etap vývoje od VČK (česky) ke KGB a FSB. Celý název byl *Объединенное государственное политическое управление при Совете народных комиссаров*, tj. *Sjednocená státní politická správa při Radě lidových komisařů*. Vývoj česky je znázorněn posloupností ruských zkratk: ЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-КГБ-ФСБ.

бандпроявление /bandprojavlenije, bandsvjaznik, bandformirovanije/ – výskyt, akce
banditů

бандсвязник /bandsvjaznik/ – spojka bandy

бандформирование /bandformirovanije/ – formování bandy

безагентурный /bezagenturnyj/ – bezagenturní

безгражданство /bezgraždanstvo/ – stav bez státní příslušnosti

бригадмил /brigadmil/ – civilní spolupracovníci, tzv. pomocná stráž

внутриведомственный /vnutrive-domstvennyj/ – vnitřní resortní, např. kontrola

внутрикамерный /vnutrikamernyj/ – vězeňský, např. vězeňská agentura

внутриобъектовый /vnutriobjektovyj/ – vnitřní v objektu, např. režim

гонибазы /gonibaza/ – gonio-středisko

групповод /gruppovod/ – skupinář

колларгол /kollargol/ – druh tajného inkoustu

легендировать /legendirovat'/ – legendovat

лишеница /lišenec/ – člověk zbavený práv

перевербовка /pereverbovka/ – převerbování

передатчик-закладка /peredatčik-zakladka/ – vysílač ve smyslu oper-technického úkonu (tj. pro odposlech)

передопрос /peredopros/ – zpětný, nový výslech

перешифрование /perešifrovanije/ – dešifrování

Jeich překlady jsou pak často kalky, slangové výrazy, vysvětlující sousloví či celé věty. Dodnes lze zaznamenat používání ruských slov v češtině bezpečnostních pracovníků, jako například *podstava* (slangové *podstavka*), *proval*, *ustanovkář*, *verbovka*. Některé ruské speciální výrazy pocházejí ještě z carské ochranky.²²

Sociolingvistika a psycholingvistika

Zvláštní lexikální jednotky se pak užívají vedle běžných výrazů ve zvláštním významu (viz *adresa*, *aparatura* apod.). Při častém užívání v uzavřené skupině pak dochází k přetváření přípon, záměrné zvukové deformaci, ke krácením, kondenzacím, přetváření zkratk apod. Slovníkové *podstava* dostane hovorový tvar *podstavka*, *ВЧ* – *правительственная связь* /VČ – pravitel'stvennaja svjaz/ dostane název *вертушка* /věrtuška/ (u nás *Černín*), *компромитирующие материалы* /kompromitirujuščije mat'erialy/ – *kompromitující materiály* jsou *компрматериалы* /komprmaterialy/, *камера предварительного заключения* – *КПЗ* (/kamera predvaritel'nogo zaključeni-ja – KPZ/, *целá предбэžného zadržéniá* – *CPZ*) se stane *капезе* /kapeze/, *проверка корреспонденции* /proverka korrespondencii/ se stane jen *ПК* /PK/.

Объект se začne skloňovat jako podstatné jméno životné (*видел jsem объекта*). Hovorová či expresivně zabarvená slova jako *анонимка* /anonimka/ – *анонимní dopis*,

²²⁾ Tato skutečnost vyplynula z diskuse o popisovaném slovníku na 14. severoevropské konferenci slavistů v Helsinkách v roce 1997.

лагерник /lagernik/ – trestanec v lágru nebo bývalý trestanec

лишеница /lišeněc/ (лицо лишённое прав /lico lišennoje prav/) – člověk zbavený práv se posunou do neutrální polohy.

Takové změny, posuny a kombinace vedou k vytváření sociolektu používaného pro komunikaci uvnitř skupiny. Zároveň jde i o vydělení skupiny od ostatního obyvatelstva a o upevnění identity této skupiny a jejích členů. Pocity výjimečnosti pracovníků zpravodajských služeb posiluje tajný charakter jejich práce, jasná hranice mezi fiktivním, falešným světem vytvářeným pro veřejnost a úzkým světem konspirace v přísné kázní a hierarchii, který však patrně disponuje jistým emocionálním nábojem a skýtá nepochybné bezpečí a jistotu. Takové prostředí stimuluje i vytváření argotických výrazů ve slangu, tj. výrazů pro účely utajení (ve slovníku je dokonce takové heslo: *жаргон условный /žargon uslovnij/ – smluvený slang*).

Takto lze klasifikovat slova jako:²³

адрес /adres/ (tj. konspirativní byt),

адресат, (tj. агент-адресат – агент-содержатель квартиры для операционных назначений /agent-adresat, agent-soděržateľ kvartiry dlja operacionnych naznačeniij/ – majitel konspirativního bytu neboli KB)

закладка, внедрение закладывающего устройства /zakladka, vnědrenije zakladывajuščego ustrojstva/ – odposlech, zavedení odposlechu

кордон /kordon/ normálně государственная граница /gosudarstvennaja granica/ – státní hranice

наводчик též агент-наводчик /navodčik, agent-navodčik/ – agent vypracovávající charakteristiku osoby, o níž má služba zájem, typář²⁴

наклейка /naklejka/, běžně грим, /grim/ – maskování, nalíčení, líčidlo

наружка /naružka/ – sledovačka, formálně наружная разведка /naružnaja razvědka/ – přímý překlad „vnější rozvědka“, operativní sledování; ve slovníku je dokonce slovo слежка /sležka/ – sledovačka jako skupina, oddíl i jako činnost

оседание агента /osedanije agenta/ – doslova a dle slovníku usazování agenta, dle ústních vysvětlení „přizpůsobování agenta místním podmínkám“

прикордон /prikordon/ – pohraničí

подстава /podstava/ – podstava, „agent s přizpůsobeným charakterem a legendou pro objekta“

предварительное заключение /predvaritel'noje zaključenije/ – zadrženi

реализация /realizacija/ – realizace, tj. vyřešení věci cestou právních, policejních aj. opatření; jazyková zvláštnost je zde spíše ve významovém posunu, realizuje se určitá osoba nebo skupina: Tenkrát jsme vás realizovali...

фильтропункт /fil'tropunkt/, фильтрационный пункт /fil'tracionnyj punkt/ – filtrační středisko

церковник /cerkovnik/ běžně asi функционер церкви /funkcioner cerkvi/ – církevní funkcionář

²³⁾ Řazeno podle abůky.

²⁴⁾ PEČENKA, Marek, BAŠTA, Jaroslav, HONZÁK, František a kol.: *Encyklopedie špionáže*, s. 67.

Dříve uvedené *выведени з акце, вывод* /vývod/ znamenalo třeba zatčení agenta, tajného spolupracovníka, spolu s dalšími zatčenými disidenty pro jeho krytí.

V určitých případech je přímo do očí bijící „překládání“ těchto svérázných argotických výrazů do běžného jazyka. Třeba *специальный*²⁵ znamená *патрици к безопасности службе* (*специальный – госбезопасный* /special'nyj – gosbezopasnyj/), *особое назначение* /osoboje naznačenije/ (zvláštní určení) znamená vlastně „zabití“, „likvidaci“.

Dá se po právu často namítnout, že tu nejde o argotismy, ale o professionalismy, o technickou terminologii. Tyto profesionální termíny však kolují v určité společenské skupině, vznikly s cílem utajení, přičemž lze pozorovat způsoby slovtvorby pro argot typické: záměrnou deformaci, zatemňující posun významu a též i „nepovedené“ argotismy, s nimiž se můžeme setkat i v jiných slangových oblastech, kde se pravý význam přece jen dá pochopit. „Срыв вербовку“ /sryv verbovku/ je *odmítnutí spolupráce (neúspěch při získávání)*.

Snahu o zamlžování pojmů lze vidět i v přemíře výpůjček z cizích jazyků. Jsou zde přítomny i psychické a sociální podmínky napomáhající vzniku argotismů, o nichž bude pojednáno níže.

Dichotomii tajného a veřejného vidíme na párových výrazech typu *легальный – нелегальный, гласный – негласный* /glasnyj – neglasnyj/, *открытый – закрытый* /otkrytyj – zakrytyj/ (ve slovníku jsou vyjmenována uzavřená města, posádky, objekty, rajony: з. город, з. гарнизон, з. объект, з. район /zakrytyj gorod, z. garnizon, z. objekt, z. rajon/)²⁶ a dále v různých typech slov popisujících utajení (vč. lež, podraz, provokace atd.)

актерствовать /akt'orstvovať/ – *предстírat*

доступ /dostup/ – *пřístup* (myslí se omezený přístup, samozřejmě)

западня /zapadňa/ – *past, léčka*

конспирация /konspiracija/ – *konspirace*

ложный /ložnyj/ – *lživý, falešný*

секретный /sekretnyj/ – *tajný*

фиктивный /fiktivnyj/ – *krycí, falešný*

легенда /legenda/ – *legenda*,²⁷ *защитная легенда* /zaščitnaja legenda/ – *odstupná legenda* (přímý překlad „obránná legenda“), *легендирование* /legendirovanije/ – *legendování*, *легендировать* /legendirovať/ – *legendovat*, *легендированный* /legendirovannyj/ (v hesle: *группа легендированная* /gruppa legendirovannaja/ – *skupina ve skutečnosti neexistující*)

негласный /něglasnyj/ (26 hesel, od *негласный аппарат органов КГБ* /neglasnyj aparat organov KGB/ po *негласные формы профилактики* /neglasnyje formy profilaktiky/) – *tajný aparát orgánů KGB, tajné formy prevence*

нелегал /nělegal/ – *nelegal*, na něm místě vysvětlováno – *agent žijící pod falešným jménem s falešnými dokumenty*

²⁵) *специчеба* /specučeba/ – *studia profesionálního zdokonalování*, viz též citát v předmluvě slovníku.

²⁶) Česká totalitní skutečnost znala uzavřená území, obce či objekty v mnohem omezenější míře. Já jsem navštívil uzavřená města Omsk, Čeljabinsk a Angarsk v roce 1965 a 1966. Uzavřená oblast byla i v části Moskvy, vyslanectví dostávala seznam míst, do kterých se nesmělo žádat o povolení k výjezdu. O povolení žádali všichni cizinci (i ze spřátelených zemí), pokud vyjžděli dál než 40 km za Moskvu. Kontrola výjezdů byla rigorózní.

²⁷) *Умышленная идентита а příběг агента*.

оперативная версия /operativnaja versija/ – *operativní verze* (míní se přirozeně operace tajné služby)

предлог /predlog/ – *zápinka*

прикрытие /prikrytije/ – *krytí*: *дипломатическое прикрытие* /diplomatičeskoje prikrytije/ – *legalizace diplomatických znaků*, *прикрытие должности* /p. dolžnosti/ – *krycí povolání*, *legalizace*, *легальное п.* /legal'noje p./ – *legální krytí*, *оперативное п.* /operativnoje p./ – *operativní krytí*, *официальное п.* /oficial'noje/ – *legální krytí*

„в темную“ i „втемную“ /v temnuju/ i /vtemnuju/ (*получение сведений „в темную“* /polučeniije svedenij „v temnuju“/ – *získání informací pod legendou*, *nevědomé vytěžování*)

засекречивать /zasekrečivat'/ – *utajovat*, *степень секретности документов* /stěpeň sekretnosti dokumentov/ – *stupeň utajení dokumentů*, *привлечение к секретному сотрудничеству* /privlečeniije k sekretnomu sotrudničestvu/ – *získání k tajné spolupráci*, *засекречивающая техника* /zasekrečivajuščaja tehnika/ – *technika utajení провал* /proval/ – *nezdár*, *neúspěch*, *деконспираце*, *proval*

закрытие каналов утечки секретных сведений /zakrytije kanalov utěčki sekretnych svedenij/ – *zamezení úniku tajných informací*

замеченный /zamečennyj/ – *zpozorovaný*

пароль /parol'/ – *heslo*

тайна /tajna/ – *tajemství*, *тайком* /tajkom/ – *tajně*, *потай*, *тайник* /tajnik/ – *tajná schránka*, *mrtvá schránka*, *тайнопись* /tajnopis'/ – *tajné písmo*, *tajnopis*, *шифра* /šifra/ – *šifra*...

Jak už bylo řečeno, svět je v očích ideologie KGB rozdělen na černé a bílé, vyjádřené v kontrastu pojmů jako *nepřátelský tábor* a *černá propaganda* proti výrazům *socialistické společenství* (*содружество* /sodružestvo/) a *socialistický právní řád*. Ideologie samozřejmě proniká všude a v tomto kontextu můžeme zaznamenat obraty jako *buržoazní ideologie*, *reakční duchovenstvo*, *politická bdělost*, *propagandisticko-podvrtná činnost* a *revoluční bdělost*. Vzhledem k roli KGB jako *štítu a meče strany* se pak samozřejmě více věnuje popisu černé strany světa.

A tak vznikají pojmy pro argot typické: pojem pro člena skupiny, pro nečlena skupiny a pro přeběhlíka. Člen skupiny bývá označován jako *příslušník*, *orgán*, *čekista*, *rozvědčík*, nečlen skupiny a nepřítel jako *agent imperialistické rozvědky*, *špion* a přeběhlík jako *zrádce*, *agent-zrádce*.

Stejně skupiny označení člena, nečlena, nepřítel a přeběhlíka najdeme i u jiných uzavřených menšinových skupin, třeba etnických. Ke každé je přítom možné přiřadit řadu míst, předmětů, osob patřících k dané skupině, zvyků a jiných vymežujících atributů. Nalezneme i povinné rituály potvrzující semknutost skupiny (heslo, tajemství) a hierarchii členů. *Sloužím socialistické vlasti!* (i toto je slovníkové heslo), volá čekista při vyznamenávání či pochvale. Sounáležitost se skupinou měla přinášet emotivní blaho, jehož neoddělitelnou součástí bylo, a nejspíš ještě je, slavná historie a hrdé tradice. To je snad vysvětlení i toho, proč se ve slovníku objevuje tolik, zdálo by se, nepraktických historismů. Čekistické tradice a rituály (slovník přináší například termíny *čekistické tradice* a *čekistické mistrovství*) byly důležité pro semknutost skupiny a nemohly chybět ve slovníku určeném pro usnadnění komunikace s příslušníky KGB.

Některé zvláštnosti

Autoři považovali za nutné pojmut do slovníku též jistý pragmatický cynismus. Hrubost a brutalita, bezohlednost v „tažení za světlými zítřky“ se projevují v lexiku týkajícím se smrti a zabíjení:

агент-боевик /agent-bojevik/ – *agent zvláštního určení, vykonavatel*

агентурно-боевая группа /agenturno-bojevaja grupa/ – *agenturní bojová skupina*

агония /agonija/ – *agonie*

ампула с ядом /ampula s jadem/ – *ampule s jedem*

анатомирование /anatomirovanije/ – *pitva, анатомировать* /anatomirovať/ – *pitvat*

аутопсия /autopsija/ – *pitva, autopsie*

бактериологическое оружие /bakteriologičeskoje oružije/ – *bakteriologická zbraň*

бактериологические средства /bakteriologičeskaja sredstva/ – *bakteriologické prostředky*

баллистика /ballistika/ – *balistika, баллистика судебная* /b. suděbnaja/ – *soudní balistika*

беспоощадно /bespoščadno/ – *nemilosrdně*

бесследно /bessledno/ – *beze stopy*

бесшумное боевое оружие /beššumnoje bojevoje oružije/ – *zbraň s tlumičem, бесшумный выстрел* /beššumnyj vystrel/ – *tlumený výstřel, бесшумный пистолет*

/b. pistolet/ – *pistole s tlumičem*

бледность смертельная /blednost' smertěľ'naja/ – *mrtvolná bledost*

бомба /bomba/ (*атомная, водородная, кобальтовая* /atomnaja, vodorodnaja, kobaľtovaja/) – *bomba atomová, vodíková, kobaltová*

броневомобиль /broněavtomobil/ – *obrně nec, obrněné auto*

убийства на бытовой почве /ubijstva na bytovoj počve/ – *obvyklé vraždy* ²⁸

Takováto terminologie činí 9% slovníku, zatímco v nespécializovaném slovníku zabírá asi 1 %.

Mnohé pojmy nutí i při objektivním zkoumání k zamyšlení a soucitu. Jak tragické je heslo *негласный арест* /neglasnyj arrest/ – *tajné zatčení!* Nakolik dramatické, vhodné pro dobrodružný román je heslo *мнимое участие агентов в подрывной деятельности разрабатываемых* /mnimoje učastije agentov v podryvnoj dejatel'nosti razrabatyvajemych/ – *fingovaná účast agentů na záškodnické činnosti rozpracovávaných!*

Celé scénáře hodné *Běsů* Dostojevského skrývají pojmy:

агент-вербовщик /agent-verbovščik/

постепенная вербовка /postěpennaja verbovka/

вербовочная (зaduševnaja) беседа /verbovočnaja (zaduševnaja) beseda/²⁹

вербовка на идейно-политической основе /verbovka na idejno-političeskoj osnove/ *привлечение к секретному сотрудничеству* /privlečenije k sekretnomu sotrudničestvu/

²⁸⁾ Vlastně tu běží o špatný překlad, ruský termín znamená „běžné domácí vraždy“, „kriminální případy“.

²⁹⁾ Dovolil jsem si tu spojit dvě hesla, *verbovočnaja beseda* a *beseda zaduševnaja*.

*внедрить агента /vnědřit' agenta/
 легендированное внедрение /legendirovannoje vnědrenije/
 руководство агентом /rukovodstvo agentom/
 задание оперативное /zadanije operativnoje/
 агент-provokator /agent-provokator/
 вызвать подозрение /vuzvat' podozrenije/
 признаки подозрительного поведения /priznaki podozritěľnogo povedenija/
 агент-предатель /agent-predateľ'/
 вывод агента из оперативной разработки /vyvod agenta iz operativnoj razrabotki/
 высказывание политически вредное /vyskazyvanije političeski vrednoje/
 привлечение к уголовной ответственности, ликвидация /privlečenie k ugovolnoj
 otvetstvennosti, likvidacija/
 вынесение приговора /vynesenije prigovora/
 смертельный приговор /smertel'nyj prigovor /*

Totěž česky: *agent-verbovčik, postupné získávání, vázací akt, beseda při získávání, získávání na ideově-politickém základě, získání k tajné spolupráci, nasadit, podsunout agenta, legendované vysazení, vedení, řízení agenta, operativní úkol, agent provokátor, vyvolat podezření, příznaky podezřelého chování, agent-zrádce, vyvedení agenta z operativního rozpracování, politicky škodlivý projev (výrok, názor), trestní postih, likvidace, vynesení rozsudku, rozsudek smrti.*

Dané slovníky přinášejí cenný materiál. Organizace vyvíjející se od VČK až po KGB byla důležitou součástí sovětského státu, měla obrovské prostředky a poodhalila své ledví spřátelené s československou Státní bezpečností; StB zde poodhalila i svá tajemství. Mnohé, co je pro historii nepochopitelné, je skryto právě zde.

Podobně je slovník i zrcadlem duše československé totality. Nesmíme zapomínat, že při vši profesionalitě a třeba i mistrovství zpravodajských her a štvanic byly tyto akce zaměřeny proti vlastnímu obyvatelstvu. Oběťmi byli občané, kteří projevíli svobodné myšlení, cítění, vyznání. Byli jimi i pasivní občané vybraní za oběti různých provokací nebo i oběti náhodné. Za rozvědčiky stál objemný právní a represivní aparát.

Mnohé pojmy odkrývají nové jazykové oblasti uzavřenosti a extrémního utajení, mnohé z nich se používají dodnes. Osvětlují i stejnou skutečnost podzemí a ruských slangů z pracovních táborů, ovšem z druhé strany. Doufám, že výzkum slovníku bude pokračovat.

Uppsala, červen 2007